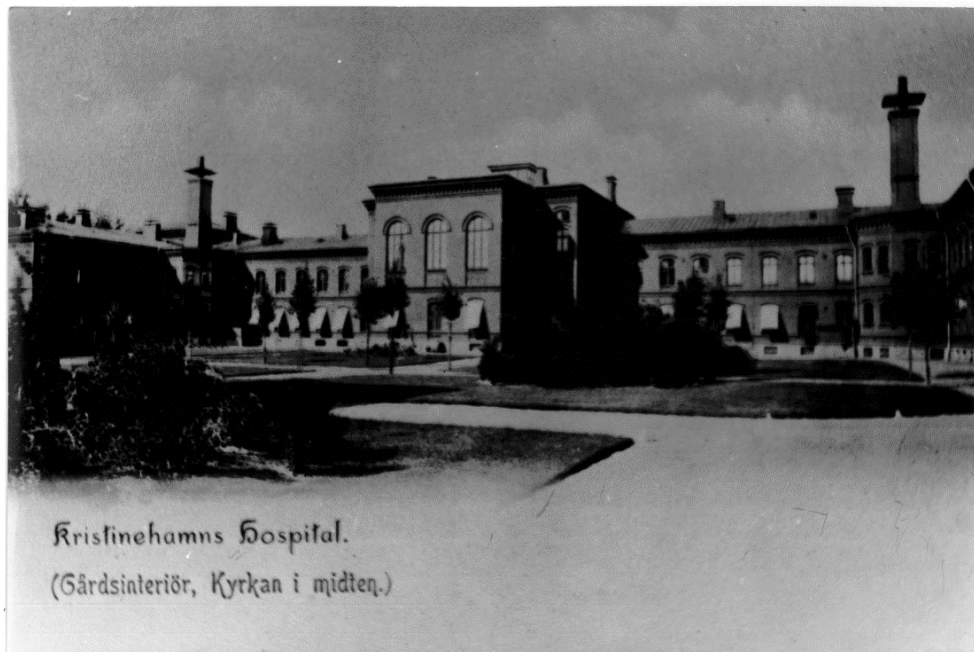

Mariebergs mentalsjukhus

Kristinehamns hospital, gårdsinteriör, kyrkan i mitten

Många har någon gång kommit i kontakt med Mariebergs sjukhus. I hospitalets arkiv finns en överväldigande mängd historiskt intressanta uppgifter ur protokoll och handlingar av olika slag som är väl värda att lyfta fram i ljuset.

Omhändertagande av psykiskt sjuka i Sverige

Litteraturen beskriver att under medeltiden var det den romersk-katolska kyrkan som hade ett visst ansvar för vård av fattiga och sjuka. Framför allt fanns det två anstaltsformer, helgeandshus och hospital. Det senare var till för leprasjuka, medan helgeandshuset var till för fattiga, gamla, somatiskt och psykiskt sjuka, handikappade och föräldralösa barn. Helgeandshuset låg ofta nära ett kloster eller en kyrka och upprättades under 1200-talet och pågick till 1500-talet, då den allmänna benämningen blev hospital.

Inspärning på dårhus eller sluten psykiatrisk vård: orden i sig visar hur sättet att ta hand om de psykiskt sjuka har skiftat genom åren, från förvaring till vård, från hopplöshet till hopp om tillfrisknande. Men gemensamt för alla tider är att patienterna har hört till samhällets bortglömda, de som har levt sitt liv på skuggsidan. Och samma sak gäller alldeles uppenbart också de institutioner där de har vistats.

Från hospital till mentalsjukhus

I äldre tid var hospitalen ett slags allmänna vårdanstalter för dem som behövde långtidsförvaring, framför allt de obotligt sjuka och, för att använda den tidens språkbruk, dårarna. Men på 1820-talet

förändrades hospitalsvården. De mindre hospitalen lades ned och vården koncentrerades till ett antal större så kallade centralhospital.

Samtidigt rensades all annan vård slutgiltigt ut, och bara de psykiskt sjuka blev kvar. Nu uppträdde också begreppet sinnessjukdom för första gången i Sverige. Med det följde ett nytt synsätt, där dårhusen blev sinnessjukhus och där målet inte längre var att förvara patienterna utan att bota dem.

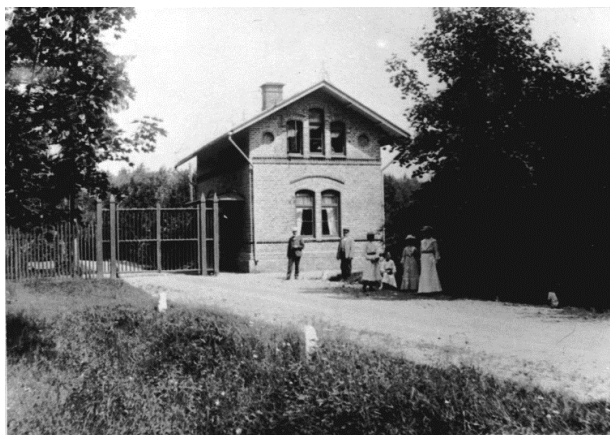
1800-talets stora sjukhusbyggen

På 1850-talet ställdes sinnessjukhusens byggnader under debatt. Det blev startskottet för en omfattande nybyggnadsverksamhet som pågick under hela 1800-talet. Först ut i en lång rad moderna, storskaliga och rationellt planerade sinnessjukhus var Stockholms hospital vid Konradsberg 1855–1861. Här var standarden oerhört hög, med finesser som centralvärme och bättre hygieniska förutsättningar än vid dåtidens kroppssjukhus. Villkoren för dem som levde i en sådan miljö var betydligt bättre än i samhället utanför, ett sjukhus som Konradsberg var en exklusiv miljö för sin tid.

Bland 1800-talets nya, stora hospital byggdes en del som sammanhängande komplex, andra var uppdelade i flera separata byggnadskroppar. Men överallt var situationsplanen symmetrisk med byggnader för administration och ekonomi i mittaxeln, flankerade av avdelningar för män respektive kvinnor. Vid sinnessjukhusen rådde en sträng uppdelning, där könssepareringen var den första och viktigaste. Sedan delades patienterna upp efter tillstånd: från de lugna som placerades närmast anläggningens centrum, till de svårt oroliga och osnygga (det vill säga ej renliga), som inkvarterades i celler i sjukhusets periferi. En viktig del av konceptet var de omgivande parkerna, som inte bara gav frisk luft och kroppsrörelse; de bidrog också till att göra sinnessjukhuset till en sluten värld, där häckar och staket skärmade av anläggningen från omvärlden.

Mariebergs sjukhus

Precis så ser det ut vid Kristinehamns hospital från 1887, eller Mariebergs sjukhus som det har hetat sedan benämningen hospital avskaffades på 1930-talet. För ritningarna svarade Medicinalstyrelsens egen arkitekt Axel Kumlien, som lär ha ritat i genomsnitt ett sjukhus eller hospital per år under trettiofem års tid! Sjukhuset är i hög grad typiskt för sin tid, en rad palatsliknande byggnader med röda tegelfasader, välvda fönster och murad dekor, symmetriskt grupperade kring en rymlig innergård.

Mariebergs portvaksstuga

I hospitalskyrkan kan man fortfarande uppleva samma miljö som de 1800-talspatienter som var friska nog att närvara vid söndagsgudstjänsterna. Annars har husen genomgått en del förändringar sedan de byggdes, något som här snarast är en poäng. I de flesta fall har tilläggen passats in fint i helheten, men den som tar sig tid att läsa fasadernas språk får ändå veta mycket om mentalvårdens utveckling. Vid sekelskiftet 1900 betraktades det inte längre som humant att förvara de oroliga patienterna i celler. Därför tog man 1904 upp större fönster i cellflyglarna,

och celler och smårum slogs samman till större övervakningssalar där de sjuka inte behövde lämnas ensamma.

Men 1900-talet förde också med sig en accelererande överbeläggning vid mentalsjukhusen. År 1900 fanns knappt 5 000 patienter vid svenska hospital, på 1940-talet hade siffran stigit till 30 000. 1904 byggdes två stora mans- och kvinnopaviljonger vid Marieberg, och på 1940- och 50-talen byggdes de ursprungliga flyglarna på med ytterligare en våning, samtidigt som nybyggnationen i yttre delen av parken fortsatte. Men om 1880-talet hade sett palatsbyggnaden som ett ideal var det nu drömmen

om det vanliga livet som hägrade. Paviljongerna från 1950-talet strävar efter att se ut som vilka svenska hyreshus som helst. Och 1970-talets centrumanläggning liknar ett vanligt stadsdelscentrum med servicefunktioner och butik, där patienterna själva skulle kunna gå och handla, ett viktigt steg på vägen mot livet utanför anstalten.

Kort historik över Mariebergs förhistoria

Första gången platsen nämns i stadens historia är år 1704. Då fanns där bara ett torp bebott av en dagkarl. Området var till största delen skogbevuxen utom närmast sjön, där lergården utbredd sig.

1704 togs området i besittning av en mästare Kristoffer Larsson, som skulle bygga ett tegelbruk där. Platsen kom att benämnas Tegelbrukshagen. Tidigare hade platsen tillhört kyrkoherde Tolstadius som ett tillägg till dennes löneförmåner. Det blev inte mycket bevänt med tegeltillverkningen, då innehavaren några år senare sålde området till Kolmodin. Förmyndaren till dennes omyndiga barn avyttrade Tegelbrukshagen 1730 till rådmann J. H. Bleumer.

Tolstadius efterträdare, kyrkoherde Lönnbom, godkände emellertid inte rådmann Bleumers äganderätt, utan hävdade att det var kyrkoherdens lönejord. Bleumer öppnade process vilken blev mycket långdragen och slutbehandlades först 25 år senare. Vid rådstugan den 2 maj 1755 gjorde Bleumer och Lönnbom upp om förlikning och Bleumer tillerkändes äganderätten till Tegelbrukshagen. Det var nu som tegeltillverkningen kom i gång, då Bleumer hade för avsikt att upprätta ett fullständigt tegelbruk. När han tillträdde platsen ändrades namnet till Marieberg efter ägarens hustru Maria Sundelius. 1775 sålde Bleumer Marieberg med tillhörande tomter till brukspatron Lars Örn. Mellan 1775 och 1857 har Marieberg haft ett flertal ägare. 1857 sålde dåvarande ägaren, garvaren S. Laurentz, Marieberg till brukspatron C. M. Camitz. Den 20 mars 1863 avyttrade Camitz arvingar egendomen till ingenjören Henrik Göttlin, men redan 1866 blev häradsförvaldare Severin Löwenhielm ägare till gården. Alla de olika ägarna hade förvärvat och införlivat ett flertal närliggande tomter och Marieberg växte ut betydligt och upphöjdes i rang och värdighet av herrgård och benämndes Länteriet Marieberg. Gårdens ursprungliga Corps-de-logi användes fram till mitten av 1950-talet som bostad för sjukhuschefen. Löwenhielm sålde 1878 egendomen till staten för 85 000 kronor. Vid denna tidpunkt var den totala arealen 248 hektar, därav 32 hektar odlad åker, 11 hektar trädgård och park, resterande var skog och impedimenter (obrukbar mark). Nu började ett helt nytt och annorlunda kapitel i den gamla gårdens historia.

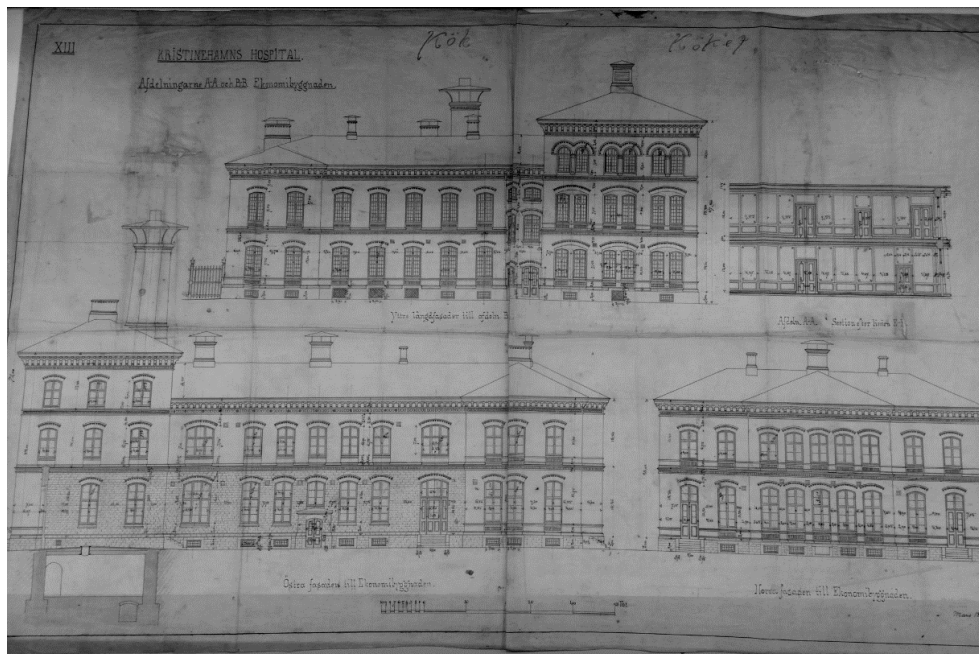
Mariebergs sjukhus 1887–1983

Första försöket till att få ett hospital i Värmland gjordes 1873, då en motion lämnades till Landstinget av landstingsmannen för Jösse härad, brukspatron Carl Rhodin på Älgå. I skrivelsen framhöll han hur angeläget det var, då de sinnessjukas antal var större i Värmland än i något annat län. Denna så viktiga angelägenhet tycks inte ha blivit föremål för någon mera omfattande utredning eller beslut, då frågan togs upp i ny motion några år senare, då landstingsmannen för Fryksdals härads övre tingslag C. G. Dahl motionerade i samma fråga. Han framhöll att hospitalet inte endast skulle betjäna Värmlands län utan även kringliggande län och föreslog att landstinget skulle söka samarbete med Örebro och Skaraborgs läns landsting. Två personer från vardera län blev utsedda att utreda frågan. Dahl påvisade hur angeläget det var att åtgärder vidtogs. Många av de psykiskt sjuka var inhysta på fattighuset där ingen gav dem någon tillsyn och dessutom utgjorde dessa en svår belastning för åldringarna som vistades där. Han ansåg även att det var angeläget att det allmänna tog hand om alla psykiskt sjuka som vandrade längs vägarna och tiggde för sitt uppehälle. Själv mord var så vanliga bland de psykiskt sjuka att man periodvis kunde tala om epidemier.

1878 köpte staten Marieberg men det var först fem år senare som köpekontraktet blev undertecknat. 1882 gjorde landstinget en anhållan hos Kunglig Majestät om att en anstalt för omkring 200 psykiskt sjuka skulle byggas i Värmland. I september samma år uppmanade medicinalstyrelsen generaldirektören Nils Johan Berlin att planera för uppförandet av ett hospital i

Kristinehamn. Hovintendent Axel Kumlin fick uppdraget att utföra ritningar och upprätta kostnadsförslag.

1884 påbörjades bygget av hospitalet vid Varnumsviken av sjön Vänern ca 2 kilometer från Kristinehamns stads centrum, vilket kom att ta två och ett halvt år innan första etappen blev färdig med 290 vårdplatser. De första patienterna kom den 1 juli 1887. Den 1 september samma år invigdes sjukhuskyrkan. Någon högmässa var det inte, då landshövdingen tyckte att det fick räcka med invigningstal. Han ville inte trötta ut åhörarna.

Ritning på Kristinehamns hospital, 1884

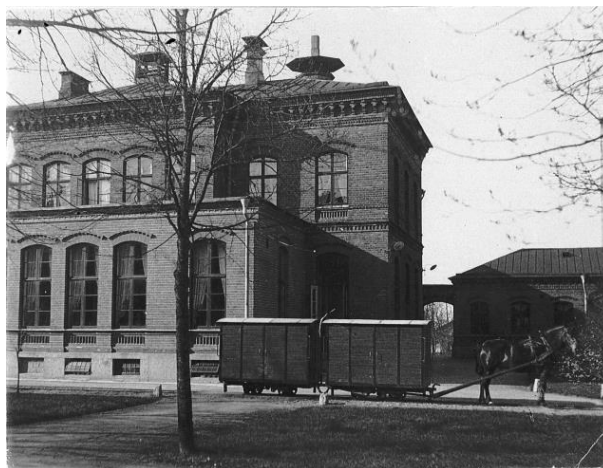
Det första sammanträdet för Kungliga Direktionen för Kristinehamns hospital hölls den 17 januari 1887 och här fastställdes då bland annat avlöningsstaten för överläkare och syssloman, vilket skulle tillämpas från 1 april 1887 samt för övriga tjänstemän från 1 juli, då beläggningen av hospitalet skulle ta sin början. Vårdplatsantalet var 290 och 1 juli 1887 togs de första patienterna emot. Samma år anställdes 12 män och 12 kvinnor i sjukvården samt ekonomipersonal.

Sjukhusets historia kan i princip indelas i perioder som sammanfaller med respektive överläkares/sjukhuschefs verksamhet. Den förste var dr Enwall som var där under åren 1887–1912, dr Westberg 1912–1934 och dr Wennerholm 1934–1957. Dessa perioder hade var för sig en sammanhängande obruten linje. Man kan ganska väl avgränsa dem beroende på vilka betingelser som rådde, till exempel första världskriget under dr Westerbergs tid, som bidrog till ett stillastående i den materiella utvecklingen, eller under dr Wennerholms period då den stora om- och tillbyggnationen av sjukhuset började med en omfattande produktion av nya vårdpaviljonger och ekonomibyggnader. Tiden efter dr Wennerholm är mer splittrad då flera chefer varit verksamma under kortare perioder, men den stora upprustning som började omkring 1940 fortsatte in på 1960- och 1970-talen med tonvikt på det administrativa området.

Dr Enwall 1887–1912

Den del av hospitalet som blev färdigt först var de tre större byggnader som bildar en borggård med centralköket i mitten. Den inre borggården var fredad för obehöriga med en 2,70 m hög palissad av rundvirke. Den gick mellan husen med höga portar i passagerna på båda sidor om centralköket. Senare kom hela hospitalområdet, något mer än 30 hektar, att inhägnas med en liknande palissad. Den större byggnaden med kyrksalen i mitten var ursprungligen uppförd i två våningar och den ena halvan av de övriga två paviljongerna hade endast en våning. Dessa en- respektive tvåvåningsbyggnaderna byggdes på med en våning under 1940-talet.

Uppvärmningen av sjukavdelningarna och övriga lokaliteter skedde via varmluftskanaler från centraleldning i källaren och administrationsbyggnadens lokaler samt personalbostäderna med kakelugnar. Rinnande kallt vatten fanns i tvättställen, men badvattnet fick värmas i särskilt konstruerade kaminer. Toaletterna var torrtoaletter med stora hinkar som måste bytas dagligen. Både inre och yttre belysning utgjordes av fotogenlampor. Verkstäder som skomakeri, sadelmakeri, skråreri och snickeri var inrymda dels i källarna, dels på vindarna. De befintliga byggnaderna användes för både manliga och kvinnliga patienter, men kvinnor i den västra delen och männen i den östra. Oroliga, svårt störda och osnygga patienter var förlagda i paviljongerna, de lugnare klienterna i byggnaden med kyrksalen som naturlig skiljelinje. Tvätt och bageri var inrymda i mark- och källarplan i ekonomibygnaden.

Köksbyggnaden och mattransport till kvinnliga avdelningen

1891 byggde man om för att få plats med fler patienter. Det innebar att personalrummen flyttades till vindarna.

Några år senare köpte man ytterligare 75 hektarmark. Ångbåtsbryggan anlades 1897 där båtar direkt från kontinenten kunde lägga till för att lossa kol.

Vävsalen

Fram till början av 1900-talet bodde all personal inom hospitalets väggar. Sjukvårdsbetjäningen, som de då benämndes, intog sina måltider på sjukavdelningen och ekonomipersonalen i en matsal i ekonomibygnaden. I denna byggnad fanns även en matsal för läkare och tjänstemän.

Vid byggnadernas yttersidor var promenadgårdar anlagda. Gårdarna för lugna patienter var omgärdade med ett 2,4 m högt staket och för oroliga patienter var staketet 3 m. Till dessa avdelningar fanns även mindre gårdar för särskilt svårskötta patienter.

Bestämmelserna vid anställning av personal var att de skulle vara ogifta. Denna bestämmelse från medicinalstyrelsen försatte hospitalet i ett nästan ohållbart läge och personalomsättningen var mycket stor. Personalen fick inte lämna det inhägnade området på sin fritid utan att först ha fått permissionstillstånd av överläkaren. Om någon hade för avsikt att ingå i äkta stånd fanns inget annat alternativ än att säga upp sin anställning och flytta ut från hospitalet. I ett antal gamla protokoll kan man också se att anstaltsledningen hade svårigheter med att hitta lämplig personal, det vill säga personal med någon slags skolutbildning. Av arkivmaterialet framgår också att direktionen gång efter annan fick söka dispens från bestämmelserna.

Omkring sekelskiftet lättades de stränga kraven något, och år 1902 byggdes de första bostäderna för gift manlig sjukvårdspersonal. De som fick förmånen att flytta in där skulle i sina hem ta emot lättskötta patienter i så kallad familjevård och när de första bostäderna var färdiga ökades anstaltens platsantal med 6 stycken.

Manlig avdelning

13 juni 1902 beordrades medicinalstyrelsen genom nådigt brev att tillsätta en kommission, bestående av styrelsens ordförande och dess i hospitalärenden biträdande arkitekt samt ytterligare tre sakkunniga, för att bland annat utarbeta förslag med ritningar och kostnadsberäkningar för utvidgning av platsantalet till 400 vårdplatser. Enligt kommissionens förslag skulle utvidgningen åstadkommas på sådant sätt att de förutvarande sjukpaviljongerna skulle användas för endast manliga patienter och de nya paviljongerna skulle vara avsedda för kvinnor. Genom nyförvärvet skulle vårdplatserna ökas till

413, 388 kvinnor och resten män. Utvidgningen av anstalten genomfördes under åren 1904–1907. Under samma tid byggdes två nya bostadshus för gifta skötare som i sina familjer skulle ta emot lättskötta patienter i familjevård, tillsammans 12 stycken. Antalet patienter i familjevård var nu 18 stycken.

De nya paviljongerna togs i bruk 1908 och byggandet fortsatte fram till 1912. Bland annat tillkom tvätt- och bageribyggnader, samlingsal och två familjebostäder för läkare. Efter utvidgningen av hospitalet var nu platsantalet 768, 360 för män och 388 för kvinnor. Häri var läns-paviljongernas 20 platser inräknade. Utöver detta fanns 32 platser i reserv, men de togs inte i bruk förrän 1913.

Under denna omfattande till- och ombyggnadsperiod tillkom även lokaler för olika verkstäder. De verkstäder som tidigare hade funnits på vindar och källarutrymmen i sjukpaviljongerna försvann successivt och togs i bruk som förrådslokaler. Beträffande reparationer och uppförandet av mindre byggnader, gjordes detta i anstaltens egen regi. Det fanns sy- och vävsalar som framställde stora kvantiteter väv till gångkläder, underkläder och sängutrustning. Här bereddes lin, ull kardades och spanns till garn. Skor och i ganska stor utsträckning möbler tillverkades i egen regi. Anstalten hade också ett väl fungerande jordbruk med 30 kor, 6 hästar, 2 par oxar, 40 svin, får, höns och ungnöt samt trädgård med växthus. Allt detta bidrog, framför allt under de två världskrigen, till sjukhusets försörjning. Här fanns också verkstäder för snickeri, måleri, skrädderi, skomakeri, sadelmakeri, vagnmakeri samt murare, smed och tapetserare. Det fanns ett mindre sågverk, stenkross för framställning av makadam till anstaltens vägar samt en slaktbod. Marieberg var i stort sett en självständigt fungerande institution.

Doktor Enwall har beskrivits som en skicklig organisatör som höll alla hospitalets trådar i sin hand. Förutom sin uppgift som läkare övervakade han noga både den inre och den yttre verksamheten. Han bestämde var gångar

Doktor Axel Enwall

och vägar skulle stakas och gräsmattor och rabatter anläggas samt vilka buskar och träd som skulle planteras. Han agerade alltså även som trädgårdsarkitekt med en trädgårdsmästare, C. J. Jansson, vid sin sida. I sin beskrivning över Kristinehamns hospital, som han skrev 1897, står angivet att patienterna hade utfört arbetet vid parkens anläggande.

15 juli 1912 avled överläkare Axel Enwall vid en ålder av 68 år. Därmed var en epok i sjukhusets historia till ända, ett tidsskede som helt hade präglats av doktor Enwalls makt och myndighet. Hans verksamhet vid hospitalet inföll under en tidsperiod i sjukvårdens utveckling då någon medicinsk behandling av psykiskt sjuka i egentlig mening inte existerade. Det främsta medlet som läkaren hade till sitt förfogande verkar ha varit sysselsättningsterapi.

Dr Westberg 1912–1934

Efter Enwall blev Edvard Westberg överläkare och chef för anstalten. Han tillträdde sin tjänst på våren 1913. En av de första åtgärder som den nye överläkaren vidtog var att ta i anspråk de 32 platser, 20 för män och 12 för kvinnor, som tidigare stått i reserv. Med de förutvarande 768 platserna var nu antalet uppe i 800, en beläggning som stod sig fram till 1934.

Doktor Edvard Westberg

Den 2 augusti 1914 bröt första världskriget ut. Både myndigheter och samhället i övrigt tog till en början lätt på den uppkomna situationen, men ganska snart tornade svårigheterna upp sig. Ett antal av den manliga personalen blev inkallade till militärtjänstgöring och direktionen begärde i ett flertal fall frikallelse och verkar ha lyckats med detta i många fall (till skillnad från andra världskriget, då ingen hänsyn togs till särskilda grupper).

Det mest bekymmersamma problemet blev livsmedelssituationen. I protokoll och handlingar från tiden finner man att anstaltsledningen ständigt fick kämpa mot Folkhushållningskommissionens varufördelningsbyrå om tilldelning och ibland helt uteblivna eller reviderade leveranser. Alla livsmedel var ransonerade och alla hade ransoneringskort. Personalen lyckades dock förhandla sig till möjligheter att få köpa livsmedel genom anstalten och hade därigenom

en bättre situation än många andra i samhället.

År 1917 upphörde den vårdform som benämndes familjevård. En av anledningarna på förändringen berodde på de svåra förhållanden som rådde under krigsåren, men också på att familjemedlemmarnas antal ökade med trångboddhet som följd. 1924 återupptogs vårdformen i något förändrad form. Jordbrukarna i en räjong (område) på rimligt avstånd från staden skulle få ta emot patienter på sina gårdar, där de skulle delta i arbetet på gården och närmast betraktas som anställda. Familjernas sociala standard kontrollerades innan de godkändes som familjevårdshem. En läkare gjorde sedan kontinuerliga besök på gårdarna. Patienterna kunde, om behov fanns, komma in till sjukhuset för bland annat bad och byte av klädespersedlar samt söka kontakt med den personal som administrerade denna vårdform.

År 1918 gjorde motorismen sitt intåg på anstalten, då en Scania Vabis lastbil köptes in. Den var kedjedriven och hade framhjul av järn utan beläggning och bakhjul konstruerade för beläggning med hårdgummi om sådant fanns att tillgå.

Under första världskriget drabbades anstalten av två sjukdomsepidemier. Den första var tyfoidfeber, som utbröt 1917. Man lyckade hejda den i sin linda, och till Medicinalstyrelsen rapporterades tre dödsfall. Styrelsen utfärdade bestämmelser om isolering och i efterföljande protokoll kan man inte spåra att sjukdomen skulle ha fått någon större utbredning.

1918–1919 härjade spanska sjukan. Denna farsot slog till även på anstalten. En stor del av patienterna kunde inte själva sköta sin personliga hygien, avdelningarna var stora och 40–50 patienter måste trängas om utrymmet och de sanitära förhållandena var bristfälliga. Allt detta tillsammans med nedsatt motståndskraft på grund av livsmedelsbrist gjorde sitt till att sjukdomen gick hårt fram bland patienter och personal. Mellan 25 september och 12 november 1918 dog 46 stycken på Marieberg i spanskan, vilket framgår ur predikantens arkiv i död- och begravningsboken Fl:2. Denna sjukdom syns inte alls, varken i protokollböcker eller i årsredovisningarna. I Årsredovisningen för år 1918 nämns att patienter och sköterskor drabbats av influensaepidemi, vilket skulle kunna tyda på att det är spanskan som drabbat dem.

Personal 1922, dr Lundborg i mitten

Succesivt under 1900-talet hade den stränga kontrollen över personalen både i tjänsten och under fritiden lättats upp något, men de hade inte förtroendet att inneha nyckel till den yttre porten. Efter kriget, 1920, biföll direktionen deras förnyade anhållan om nycklar.

Under Westbergs tjänstgöringstid hade inga mera märkbara förändringar i anstaltsens materiella standard förkommit. 1931 blev dock ett märkesår i hospitalets historia. Benämningen "hospital" togs bort och den mera tidsenliga benämningen sinnessjukhus tillkom. Den 1 januari 1931 kom Kristinehamns hospital i

fortsättningen att heta Mariebergs sjukhus.

Under doktor Westbergs tid vid sjukhuset hade en intensiv arbetsterapi bedrivits. Han ansåg att en så hög procent som möjligt av patienterna skulle arbeta. Han utövade tryck på personalen att hålla patienterna sysselsatta. Arbetstiderna var från klockan 8.30 till 17.30 med en timmes uppehåll för måltid. Personalen slutade sin dag klockan 19.15 och då skulle samtliga patienter ha gått till sängs, med undantag för en öppen avdelning på vardera manliga och kvinnliga sidan. Tiden för vad man skulle kunna kalla fritid var ringa. Ännu hade inte radion gjort sitt intåg på anstalten och prenumeration på tidningar förekom inte och inte heller några andra förströelser, med undantag för ett besök vid dansbanan en gång under sommaren.

Doktor Edvard Westberg avgick med pension år 1934 och efterträddes av Nils Wennerholm. Sjukhuset var ingen nyhet för honom då han varit underläkare vid hospitalet i början av 1920-talet. Med Wennerholm inträdde nu en vändpunkt i sjukvårdens utveckling.

Dr Wennerholm 1934–1957

När Wennerholm tillträdde tjänsten vid Marieberg övertog han ett omodernt och starkt nedslitet sjukhus. Standarden stod på en nivå från 1800-talets senare hälft och vårdmässigt hade inga större förändringar skett. Från mitten av 30-talet och framåt kan man notera en vändpunkt i båda dessa förhållanden.

Året innan Wennerholm tillträdde tjänsten hade man börjat ett bygge av ett sköterskehem, vilket stod färdigt att tas i bruk hösten 1934. Sköterskorna fick nu moderna rum och kom bort från kontakten med sjukavdelningarna på sin fritid. De gamla rummen var otidsenliga då de saknade egna toaletter och toaletterum. De förutvarande personalrummen togs i anspråk som patientrum och därmed ökades beläggningen med 48 vårdplatser till 848.

Sköterskehemmet

1937 började en genomgripande om- och tillbyggnad av sjukhuset. Den första åtgärden som vidtogs var nedläggandet av nya vatten- och avloppsledningar samt inkoppling på stadens vattenledningsnät. Tidigare hade man haft egna brunnar med något otjänligt dricksvatten.

1939 fattade riksdagen beslut om att Mariebergs sjukhus skulle genomgå en fullständig renovering och utvidgning genom nybyggnationer. Kostnaden beräknades till 5 445 000 kronor. Efter denna renovering och nybyggnation skulle platsantalet ökas med maximalt 232 platser till 1032 stycken.

En generalplan upprättades där det sades att arbetena skulle vara slutförda inom fem år. Planen visade också i vilken ordning byggnaderna skulle renoveras. Beräkningarna kunde inte hållas utan man frångick planen redan från starten. Byggverksamheten kom att sträcka sig ett par årtionden framåt.

När beslutet var fattat kunde ändå inte arbetena påbörjas på grund av att andra världskriget lade hinder i vägen. Även under detta krigsskede blev besvärigheterna stora, men mest på personalsidan. Alla manliga anställda vid sjukhuset som befann sig i värnpliktsåldern (upp till 47 år), blev inkallade till beredskapstjänst. Problemen kunde ändå klaras utan att någon avdelning behövdes stängas. Livsmedelsbristen var även under detta krig svår, men klarades bättre än under första världskriget på grund av att de som hade handläggning av detta hade erfarenhet från de tidigare krigsåren.

Den 17 november 1944 togs det första spadtaget för byggandet av ett nytt administrationshus, vilket stod färdigt att tas i bruk ett år senare. Redan från början insisterade syssloman Högberg på att byggnaden borde bli större än vad som nu blev fallet, och han fick rätt. Efter ett par år fick den byggas ut till det dubbla. Renoveringen av köksbyggnaden tog sin början 1945 och stod färdig att användas hösten 1946. Sjukhuset fick nu en gemensam personalmatsal, tidigare hade det funnits fyra matsalar för olika kategorier anställda.

Den större byggnaden med kyrksalen i mitten renoverades och byggdes på med en våning med början av den östra delen. Sjukavdelningarna var kvar i det längsta och det var störande och besvärligt för personalen att arbeta under sådana förhållanden. Renoveringen av denna byggnad var slutförd i juni 1949.

Vid renoveringen av den västra delen av byggnaden blev det nödvändigt att utrymma avdelningarna. Marieberg evakuerade patienterna till ett flyktingläger som fick benämningen Ribbingelunds sjukhus och blev sekundärsjukhus till Sundby sjukhus i Strängnäs. Personal från Marieberg fick tjänstgöra där i tremånadersperioder.

Paviljongen i tre våningar med centralförråd i suterrängvåningen var färdig att beläggas 1950. Därmed ökades platsantalet med 72. U-paviljongen, avsedd för två avdelningar, togs i bruk ungefär samtidigt.

Efter renovering och nybyggnad på manssidan fortsatte liknande arbeten på kvinnosidan. Där uppfördes fyra nya paviljonger. En paviljong, XII och XIII K, revs i samband med dessa arbeten.

Ytterligare två paviljonger på kvinnosidan har fallit offer för grävskoporna, den sista så sent som 1982. Vidare byggdes två punkthus för manlig sjukvårdspersonal och två villor för läkare samt ett tvåfamiljshus för maskinister. Den gamla festsalen revs och en ny byggdes på ungefär samma plats.

Under år 1953 togs den nya maskincentralen i bruk. Under denna stora nydaningsperiod tillkom också terapihuset med lokaler för herr- och damfrisör. Längre fram i tiden, 1967, var gymnastikbyggnaden med intilliggande idrottsplan invigningsklar.

Under hela denna nybyggnadsperiod hade fackföreningen en byggnadskommitté som på ett tidigt stadium fick ta del av alla ritningar till byggprojekten och som fick lämna synpunkter och förslag till sjukhusledningen. En mångfald av förslag lämnades in och de flesta fall fick positiv behandling. Personalens krav på hissar i den större paviljongen på manssidan blev dock en segsliten fråga. Medicinalstyrelsen ansåg att då byggnaden inte hade mer än tre våningar så var det inte nödvändigt med hissar. Fackföreningen gav sig inte och med socialdepartementets hjälp löstes snart frågan, men då var arbetena så långt framskridna att en tillfredsställande placering av hissar inte var möjlig. Hissarna har under senare renoveringar fått en mer ändamålsenlig placering.

I mitten av 1950-talet avvecklades jordbruket successivt. Det mesta av den odlade jorden hade ingått i det köp av Mariebergs mark som Kristinehamns kommun gjorde 1944. På det egentliga sjukhusområdet hade också mycket jord tagits i anspråk för bebyggelse.

År 1957 avgick överläkare Nils Wennerholm med pension. Han lämnade ifrån sig ett sjukhus som genomgått en fullständig renovering och som utvidgats med ett flertal nya paviljonger. Vid hans tillträde 1934 var platsantalet 800 och vid hans avgång omkring 1100.

Wennerholms efterträdare blev doktor Hermansson, men hans cheftid blev kort då han strax efter sitt tillträde insjuknade i en svårartad sjukdom. Doktor Paul Nyberg, som varit i tjänst på sjukhuset under flera år, blev nu överläkare och chef. Men inte heller han kom att stanna länge på sin post. Doktor Nyberg avled den 30 april 1959. Doktor Elsa Skantze hade tillträtt en tjänst på sjukhuset 1959 och nu efterträdde hon Nyberg och kvarstod som överläkare till sin pension 1969. Efter doktor Skantze tillträdde Bo Hallberg som överläkare.

Vården av patienter

Under dessa mer än tre årtionden var det inte bara sjukhusets interiör och exteriör som förändrades, utan även vårdformerna och sjukhusets funktion i övrigt kom att gå i helt förändrade banor. Arbetstiden för både personal och patienter förkortades. Personalen fick efter segslitna förhandlingar i mitten av 1940-talet ett arbetstidsschema, där arbete och fritid fördelades på ett tillfredsställande sätt.

En särskild föreståndartjänst inrättades för att leda och samordna den yttre terapin, och patienternas sysselsättning kom att bedrivas i andra och mjukare linjer. En framträdande punkt på schemat blev patienternas fritidsverksamhet, där underhållning av olika slag förekom. År 1958 kom socioterapi och gymnastiken in i bilden. Dessa aktiviteter kom efter ett par år att få en alltmer framträdande plats i sjukvårdens verksamhet. Det ordnades med samhällsorienterade kurser samt studiecirklar i en mängd olika ämnen. Film- och teaterföreställningar förekom allt oftare samt utflykter och resor.

I slutet av 1930-talet startade insulin- och elektrochockbehandling som bedrevs på särskild avdelning. Det framgår av statistik att fram till 1947 hade 722 patienter slutbehandlats varav 526 för schizofreni. Av dessa senare fall hade 312 en sjukdomstid på mindre än ett år och i en annan grupp kunde registreras sammanlagt 71,7 % goda remissioner (medicinsk diagnostisk term för tillstånd vid kroniska sjukdomar när symtomen delvis avtagit eller tillfälligtvis helt försvunnit). Avdelningen för denna behandlingsform bibehölls några år in på 1950-talet. Under efterkrigstiden kom också en mängd nya psykofarmaka ut i marknaden som i väsentlig grad förbättrade möjligheterna till goda behandlingsresultat.

Den familjevård som bedrivits med patienter utplacerade på jordbruksegendomarna avvecklades successivt under 1960-talet, dels på grund av svårigheterna att finna lämpliga vårdar, men också på grund av jordbrukets rationalisering.

År 1975 togs inackorderingshemmet i bruk. Det var avsett att vara en mellanstation för att så småningom kunna lotsa ut patienterna till ett normalt liv i samhället. Vidare var en skyddad verkstad för industriell terapi verksam i några år.

Sittande från vänster: Okänd, Anna Jespersson, Ellen Floden
Stående från vänster: Okänd, Ida Bergström, Ester Karlsson,
Okänd, Annie Rask

Beläggningen, patientomsättningen och personaltillgången har varierat under olika tidsperioder. Från hospitalets öppnande, då det anställdes 12 manliga och 12 kvinnliga sjukbetjänare och ett antal ekonomipersonal, till 1920-talet då en statistik visar på en personaltäthet av 5 läkare, varav en tillika sjukhuschef, 4 uppsyningspersonal, 80 skötare, 96 sköterskor och 84 ekonomipersonal, det vill säga 269 personal.

Beläggningen var under många år konstant 800 stycken. Patientomsättningen var 1920 71 män och 66 kvinnor, 1921 54 män och 62 kvinnor.

Statistik från 1947 visar en beläggning på drygt 1000 patienter med en omsättning på omkring 75 %. Personalen uppgick till 2 överläkare, en överläkare för rättspsykiatri, en 1:e läkare och 2 2:e läkare, 2 uppsyningsmän, 3 föreståndare, 114 skötare, 131 sköterskor och 91 ekonomipersonal = 347 personal.

Under senare år har patientbeläggningen minskat betydligt och var 1983 ungefär 550 stycken. Samtliga i sjukvården verksamma såsom läkare, sjukvårdspersonal, kuratorer och psykologer uppgick till 900 stycken.

År 1967 blev en markering i sjukhusets historia. Då övergick huvudmannaskapet från staten till landstinget och därefter kom Mariebergs sjukhus att förlora alltmer av sin självständighet. Administrationen överfördes mer och mer till Kristinehamns sjukhus för att efter några år helt administreras därifrån.

I slutet av 1970-talet försvann namnet Mariebergs sjukhus och ersattes med Mariebergsklinikerna och därmed upphörde sjukhuset att vara en självständigt fungerande vårdinrättning. På några år när blev Mariebergs sjukhus 100 år.

Värt att nämna är att Mariebergs sjukhus också hade en egen musikkår som utgjordes av personal som arbetade på sjukhuset. En närvarojournal 1948–1949 visar att antalet musiker var kring 36 stycken. Enstaka bevarade fotografier visar färre musiker. Äldsta dateringen är från 1911. Materialet i arkivet omfattar 5–6 hyllmeter och merparten utgörs av handskrivna stämmor, och repertoaren omfattar militärmarscher, opera- och operettouvertyrer, folkmusik och populärmusik.

Musikkåren på Mariebergs sjukhus

Skriven av arkivarie Moniqa Svensson